

Åldrandets betydelse för risker, skador och ohälsa inom lantbruket

Kerstin Nilsson, AEM/SLU Alnarp

Bakgrund

Enligt svensk arbetsskadestatistik är det flerdubbelt större olycksfallsrisk att arbeta i jordbruket jämfört med de flesta andra yrken (Jordbruksverket, 2007). Personer inom jordbruket arbetar trots detta generellt till en hög ålder (Reed et al 1998; Pinzke, 2003; Hernandez-Peck, 2008). I EU-rapporten "Working conditions of an ageing workforce" (Villosio, 2008) uppmärksammas att den äldre arbetskraften är överrepresenterade inom de agrara näringarna. I Sverige är mer än var femte lantbrukare 65 år eller äldre (SCB, 2007). Risken för skador ökar med åldern genom de fysiologiska åldersförändringarna (Mitchell et al. 2002). De skador som drabbar de äldre är också allvarligare (Myers et al., 2009). Olyckorna orsakar både personligt lidande och kan ge stora ekonomiska konsekvenser för lantbruksföretaget. Vi behöver därför mer kunskap om äldre lantbrukares situation för att förebygga krävande arbetssituationer och olycksrisker.

Att studera äldre lantbrukare är inte enbart av vikt för äldre utan även för att minska riskerna och utveckla förebyggande åtgärder mot skada och ohälsa för andra åldersgrupper inom lantbruket.

Syfte

Det övergripande syftet med projektet var att ta fram ett kunskapsunderlag kring den äldre lantbrukarens arbetssituation, attityder och handlingsätt. Vilken betydelse har åldrandet för risker, skador och ohälsa inom lantbruket? Hur har (arbets)liv gestaltat sig för de äldre? Vad har medverkat till att en del har lämnat arbetslivet före 65 år? Varför fortsätter en del att arbeta även efter 65 år? Hur ser den äldre lantbrukaren på sin situation och på framtiden?

Metod och material

Projektet har bestått av två delstudier.

Delstudie 1

Datamaterialet för den här delstudien baserades på en undersökning genomförd av Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) i Alnarp och Statistiska Centralbyrån (SCB). Resultaten bygger på enkätsvar från 5919 jord- och skogsbruksföretag varav 397 företag (7 %) drabbades av minst en olycka under år 2004. Sammanlagt inträffade det 460 olycksfall på dessa företag under år 2004 som följdes upp med telefonintervjuer med detaljfrågor om olyckfallen. Ett olycksfall var definierat som plötsligt inträffad olycka som resulterat i kroppsskada och som hindrat lantbrukaren att utföra sitt dagliga arbete. Uppgifter fanns registrerade om gården där olycksfallen inträffade (exempelvis gårdsstorlek, produktionsinriktning), personuppgifter för den drabbade (såsom ålder, kön), uppgifter om skadan (skadans art, skadad kroppsdel) samt vad som hände vid olyckstillfället.

I den här delstudien behandlades endast de 417 lantbrukare som själv råkat ut för olyckor på sitt lantbruk.

Delstudie 2

Denna delstudie genomfördes genom fokuserade djupintervjuer (se Öberg, 1997; Kvale, 2001). Intervjuer ger en fördjupad förståelse och kunskap om äldres egna subjektiva upplevelser och perspektiv av sin situation och arbetsmiljö vilket man har svårt att nå med en enkät.

De utvalda intervjupersonerna hade tidigare varit med i en studie med namnet "Frisk av jobbet" (FAJ) genomförd av Dr. Anders Thelin. Personerna besvarade först en enkät om de

arbetade eller hade lämnat arbetslivet och blev sedan uppringda och tillfrågade om de vill ingå i intervjustudien. De personer som valdes ut och till sist tackade ja och ingick i studien var: 5 lantbrukare och 6 personer med andra yrke som lämnat arbetslivet före 65 år; samt 6 lantbrukare och 5 personer med andra yrke som var över 65 år och arbetade mer än 20 timmar i veckan. Intervjuerna genomfördes i intervjupersonernas hem och tog mellan 1-4 timmar per intervju och alla bandades utom en där intervjupersonen avböjde inspelning. Det inhämtades ett informerat samtycke till att ingå i studien från intervjupersonerna före intervjuerna och datamaterialet avidentifieras och anonymiseras vid transkriberingen.

Analys genomfördes med fenomenologisk metod genom upprepade bearbetning av texten, utkristallisering av karakteristiska samt slutligen tematisering av gemensamma faktorer.

Resultat

Projektet bestod av två delar och resultatet från dessa redovisas separat nedan.

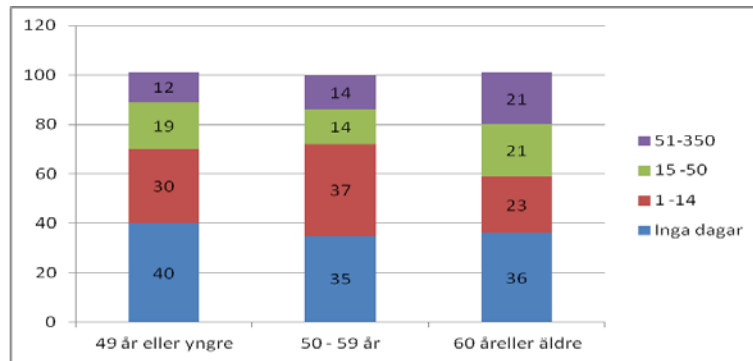
Delstudie 1

Av de 5062 tillfrågade jordbruksföretagen rapporterade 4 % arbetsrelaterade olyckor under år 2004. Det var ingen större skillnad mellan åldersgrupperna angående skadefrekvensen (tabell 1). Det som framkom av telefonintervjuerna var att det främst var lantbrukstagar själva som skadats och fördelat på åldersgrupperna så var det 80 procent i åldersgruppen 49 år eller lägre, 81 procent i åldrarna 50-59, och 75 procent av de skadade i 60 år eller äldre gruppen var lantbruksföretagare. Det arbetar främst män inom jordbrukssektorn och i denna studie var det också främst män i alla åldersgrupper som skadats. Av dem som hade drabbats av sina skador utomhus, var 57 procent i åldersgruppen 49 år eller lägre, 65 procent i åldrarna 50-59, och 68 procent 60 år eller äldre. Sjuttioåtta procent av personerna var tvungna att söka medicinsk hjälp och av dem var 81 procent var 60 år och äldre, var 71 procent i åldrarna 50-59 år och 85 procent 49 år eller lägre ($p = 0,00$, 95% CI 1,01-1,35).

Tabell 1. Skadefrekvensen i åldersgrupperna

		Åldersgrupper			
		49 och yngre	50-59 år	60 år och äldre	Totalt
Skadefrekvensen under ett år på 5062 lantbruk:		4%	5%	4%	4%
Av dessa var:	Lantbruksföretagare	80%	81%	75%	79%
	män	97%	93%	98%	96%
	kvinnor	3%	7%	2%	4%
	Skada inomhus	43%	35%	32%	37%
	Skador utomhus	57%	65%	68%	63%
	Sökt medicinsk hjälp för skadan	85%	71%	81%	79%

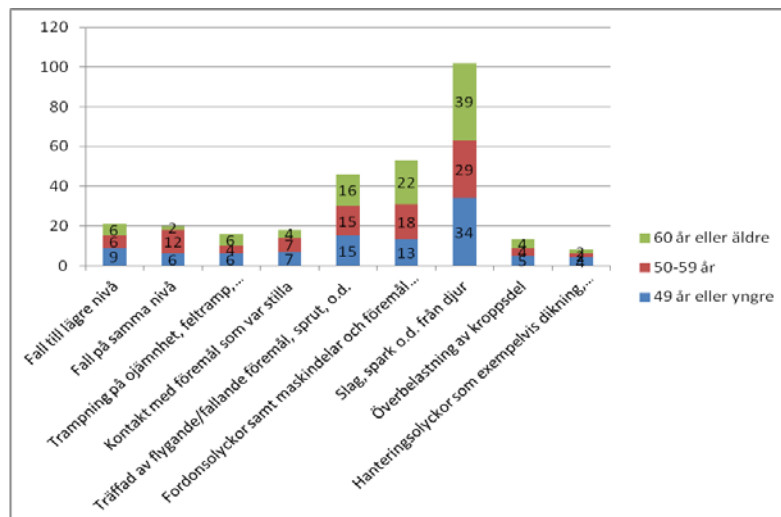
Arbets-skador kan leda till frånvaro från arbetet, men 40 procent av de intervjuade jordbruksföretag under 49 år, 35 procent i åldersgruppen 50-59 år och 36 procent av dem som var 60 år och äldre var inte frånvarande en enda dag från arbetet på grund av deras olycka ($p = 0,01$; CI 8,37 -27,4). Åldersgruppen 60 år och äldre var överrepresenterade i den grupp som var hemma från jobbet i 51-350 dagar (figur 1). Det var en stor andel som inte begärt ersättning för sjukfrånvaron från arbetet hos Försäkringskassan efter skadan. Detta gällde 65 procent i åldersgruppen 49 år eller yngre, 70 procent i åldrarna 50-59, och 70 procent 60 år eller äldre ($p = 0,00$, 95% CI 1,65-2,10). Av dem i den äldsta åldersgruppen var det 17 procent som inte var berättigad till ersättning på grund av åldersgräns i systemet.

Figur 1. Antal frånvarodagar från arbetet på grund av skadan i procent för åldersgruppen

Vid arbetsskada ska detta rapporteras till Arbetsmiljöverket och/eller Försäkringskassan men det var enbart 22 procent i åldersgruppen 49 år eller yngre, 11 procent i åldersgruppen 50-59 år och 21 procent 60 år eller över som gjort denna obligatoriska rapportering av arbetsolycka ($p = 0,00$, 95% CI 1,65-2,10).

Vad orsakade då skadan? Den vanligaste händelsen som leder till skada i den totala gruppen utgjordes av knuffar eller sparkad av djur, följt av olyckor med fordon i rörelse och maskiner samt att träffas av fallande / flygande eller vassa föremål ($p = 0,00$, 95% CI 0,22-6,45) (figur 2). De orsaker som främst föranledde skadan i den äldsta åldersgruppen var slag och sparkar från djur och olyckor med fordon.

Figur 2. Procentuell fördelning av olyckor i de olika åldersgrupper

Skelett skador, Kross- kläm- mjukdelsskada, följt av Sårskador var de vanligaste skadorna i den äldsta åldersgruppen (Figur 3). I åldersgruppen 50-59 år var Kross- kläm- eller mjukdelsskador, Sårskador följt av stukningar de vanligaste skadorna. I åldersgruppen 49 år eller yngre, Sårskador den vanligaste, följt av skelett skador och Kross- kläm- mjukdelsskador.

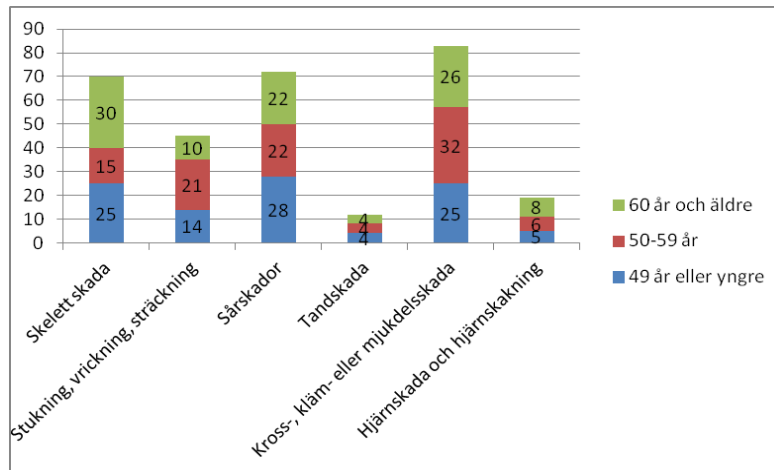

Figure 3. Procentuell fördelning av fysiska skador i de olika åldersgrupperna

Vissa delar av kroppen var mer utsatta än andra (Figur 4). De kroppsdelar som vanligen hade skadats i den totala undersökningsgruppen var Hand handled fingrar följt av Höft ben knä, Fot vrist tår och Huvud ansikte. I den äldsta åldersgruppen så förorsakade arbetsrelaterade olyckorna vanligtvis skador av fot, vrist, tår.

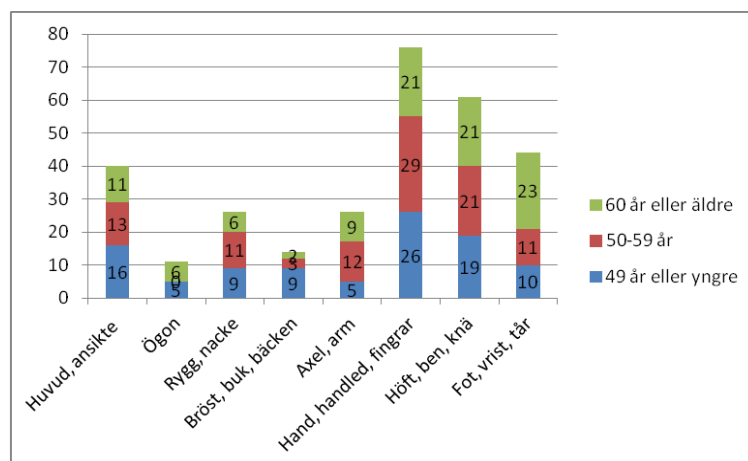

Figure 4. Procentuell fördelningen av skador för i olika kroppsdelar utifrån åldersgrupper

Delstudie 2

De som ingick i intervju undersökningen var vid intervjutillfället i åldern 63 till 71 år med en median- och medelålder på 68 år. De som arbetar efter 65 år hade en medianålder på 71 år och de intervjuade som slutat före 65 år var något yngre och hade en medianålder på 66 år. Det var bara en mer i gruppen som slutat arbetslivet tidigt i förhållande till dem som fortsatt arbeta efter 65 år som angav att de hade en kronisk sjukdom som påverkade deras allmäntillstånd (tabell 2). Fördelningen av dem som var gifta/sambo samt om man hade barn var lika i de båda grupperna.

Flertalet av dem som ingick i intervjugrupperna bodde på gårdar, även de som inte hade lantbruket som sin huvudsyssla. Det var därför flera som hade växtodling, djur, skog eller annan verksamhet på gården även om detta inte var deras huvudsysselsättning. Det är därför inte enkelt att ensidigt dela in gruppen i lantbrukare och övriga yrke, utan indelningen har fått styras av vilken huvudsyssla de intervjuade själv har angivit.

De intervjuade fick vid intervjutillfället även fylla i två frågeformulär. Dessa var ett angående upplevelser i arbetslivet (WLoC) och ett livsstilsfrågeformulär (KASAM). Medelvär-

det bland dem som arbetade till 65 år eller längre i förhållande till dem som arbetade efter 65 år skilde sig inte nämnvärt.

Tabell 2. Informanternas bakgrundsuppgifter.

	Hela gruppen		Slutat arbeta före 65 år		Arbetar efter 65 år	
	Ja Antal (%)	Nej Antal (%)	Ja Antal (%)	Nej Antal (%)	Ja Antal (%)	Nej Antal (%)
Gift/sambo	18 (82)	4 (18)	9 (82)	2 (18)	9 (82)	2 (18)
Barn	14 (64)	8 (36)	7 (64)	4 (36)	7 (64)	4 (36)
Kronisk sjukdom	9 (41)	13 (59)	5 (46)	6 (54)	4 (36)	7 (64)
Lantbruk huvudsyssla	11 (50)	11 (50)	5 (46)	6 (54)	6 (54)	5 (46)
- växtodling	16 (73)	6 (27)	7 (64)	4 (36)	9 (82)	2 (18)
- djur	8 (36)	14 (64)	4 (36)	7 (64)	4 (36)	7 (64)
- skog	8 (36)	14 (64)	4 (36)	7 (64)	4 (36)	7 (36)
- annan verksamhet	5 (23)	17 (72)	2 (18)	9 (82)	3 (27)	8 (73)
Bisyssla utanför gården	6 (27)	16 (73)	4 (36)	7 (64)	2 (18)	9 (82)
Annan huvudsysselsättning	11 (50)	11 (50)	6 (54)	5 (54)	5 (46)	6 (54)
KASAM	5.5		5.5		5.4	
WLoC	2.3		2.3		2.3	

Yrkesarbete och sysselsättning

Nitton av de 22 intervjupersonerna hade vuxit upp på lantbruk. Dock bodde eller hade bott på en fastighet som de själv minst räknade som avstyckad gård, småbruk eller skogsgård. Tio av de elva intervjuade som arbetade efter 65 år hade tagit över sina eller sin frus föräldragård. Nio av de elva som slutat arbeta före 65 år bodde eller hade också bott på sina eller sin frus föräldragård.

Av dem som slutat arbeta före 65 år hade en tagit över föräldragården för att han var intresserad av lantbruk, men hade blivit kroniskt sjuk och därför tvingats sälja gården av den anledningen. En intervjuperson hade slutat som lantbrukare vid 61 år då det var lägligt att genomföra en generationsväxling och sonen tog över. En intervjuperson hade blivit lantbrukare för att de fått möjlighet att ta över frus föräldragård och han velat ha ett praktiskt arbete, men han hade även arbetat extra som snickare vid sidan av lantbruket och tyckt att det var roligare. Två av intervjupersonerna hade tagit över föräldragården och sett detta som naturligt men inte något eget val och bestämt sig för att sluta så tidigt de kunde för att istället kunna ägna mer tid åt sina fritidsintressen. Fyra hade tagit över föräldragården, men hade i huvudsak arbetat utanför gården. Två av intervjupersonerna var födda i en större stad. Den ena hade börjat arbeta på samma fabrik som sin far och den andra hade valt en utbildning som lett vidare till teoretiskt yrke. Båda hade dock valt att senare bosätta sig på en liten gård även om de arbetat kvar i staden, men bristande hälsa och uppskattning på arbetsplatsen hade gjort att de lämnade arbetslivet före 65 år.

Av dem som arbetade efter 65 år hade två tagit över föräldragården men då den var för liten hade de i huvudsak arbetat utanför gården, men när söner visade sig intresserad av lantbruk hade de bestämt sig för att satsa och höll därför på att köpa upp mark och mindre gårdar runt omkring. De arbetade nu på heltid på gårdarna med att få bättre omsättning på företaget medan söner än så länge arbetar främst utanför gården och hjälper till på fritiden. Fyra intervjupersoner hade byggt upp och startade egna företag som de knoppat av från lantbruksföretaget och som de fortsatt arbeta med när söner tagit över gården respektive sålde lantbruket. Två av dessa hade allvarliga kroniska sjukdomar som påverkade deras allmäntillstånd. Dock såg de arbetet som så meningsskapande att de upplevde det som en friskfaktor snarare än en belastning för hälsan. Samtliga fyra indikerade att de hade förhoppningar på att barnen skulle ta över deras verksamhet även om de inte var säkra på att barnen ville detta. Tre intervjupersoner (två på föräldragård och en med arrenderad mark) hade inga barn som skulle ta över gården, men hade svårt att tänka sig ett liv utan denna meningsskapande sysselsätt-

ning. Två arbetade på arbetsplatser där de var mycket uppskattade och deras chefer ville att de fortsatte arbeta även efter 65 år.

Risk och säkerhet i arbetet

När vi frågade lantbrukarna hur de såg på att arbeta på en av Sveriges farligaste arbetsplats tycktes de inte uppleva det så särskilt farligt. Visst tyckte lantbrukarna att det fanns faror och visst blev en del dödade, andra svårt skadade och nästan alla hade råkat ut för lindringsskador eller hade varit med om en incidens som kunnat sluta i katastrof. Men att skadas och arbeta med risk för att skadas sågs som naturligt och en del av arbetet som de äldre lantbrukarna inte tänkte på. En intervjuperson ryckte bara på axlarna och sa: *"Man går aldrig frisk från sitt arbetsliv"*. En annan sa intervjuperson som slutat sitt arbetsliv före 65 år skrattade lite bittert och sa: *"När man ska bli pensionär så ska man ju ha slitit ut sig för annars så har man ju jobbat för lite"*.

Flertalet av de intervjuade angav att det förr funnits och till viss del fanns kvar en mentalitet att det var enbart "veklingar" och inga "riktiga män" som använde skyddsutrustning både bland lantbrukare och på arbetsplatser utanför lantbruket. Detta ansåg de flesta hade medfört att de inte själv heller hade använt skyddsutrustning och chefer inte heller hade förespråkade detta vilket medfört arbetsskador som de nu vid ökande ålder led av genom exempelvis dålig hörsel, tappad känsel i händer, skakningar, avslitna muskelfäste, allergier samt förslitningar i axlar, nacke, rygg, knä och höfter. De flesta beskrev att de nu var mer noga än tidigare att använda skyddsutrustning då de själv kände att det tog längre tid att återhämta sig efter en skada.

Samtliga intervjupersoner angav att det funktionella åldrandet medförde ökad risk för olyckor genom att sinne som syn, hörsel och känsel samt reaktionsförmågan blev sämre och långsammare med ökande ålder. Det tycktes vara svårare för en del av intervjupersonerna att inse att detta funktionella åldrande även gällde dem själv, och flera menade att deras egen hälsa var mycket god och de kände sig som cirka 40 år. Dock kände flera av olika krämpor, men det var väldigt olika om man upplevde det som ett hinder för att arbeta. En intervjuperson som var 70 år, hade svårt att resa sig och gå på grund av förslitna knä men som fortfarande arbetade och planerade att arbeta ett tag till sa *"Det vet man ju att när man kommer upp i åren så har man ju nått reparationsåldern"*.

Flera av lantbrukarna beskrev att det inte var det funktionella åldrandet som hade försvårat deras arbetssituation mest under deras senare år utan allt det pappersarbete som hade införts under senare år. Flera lantbrukare beskrev att de valt ett praktiskt yrke eftersom de var duktiga på det och att de administrativa uppgifterna som tvingats på dem medförde att de inte ville fortsätta vara bönder längre. De ansåg också att den ökande administrativa bördan gjorde att de upplevde en stress och press, vilket i sin tur medförde att de hade tankarna på annat håll samt slarvade i de farliga arbetssituationerna för att hinna med allt det nya.

De flesta av intervjupersonerna beskrev dock att allt nytt inte var problematiskt. Flera angav att de under den senare delen av sitt arbetsliv dels genom teknikutvecklingen och dels genom egna val inte utfört eller utförde lika riskfyllda arbetsuppgifter som de gjort tidigare. De tog också pauser i arbetet när de behövde för att minska risken för olyckor då de blev lättare uttröttade och behövde mer tid för återhämtning.

Det var också flera som beskrev att de genom den ökade erfarenhet de fått genom livet utförde arbetet på ett bättre sätt och behövde därför inte utsätta sig för lika mycket som tidigare. Alla utom två av dem som fortsatt att arbeta efter 65 år hade dels genom karriärvägar eller utveckling av lantbruksföretaget genomfört förändringar av arbetssituationen som underlättade arbetet utifrån det funktionella åldrandet. Dock hade alla de som fortsatt sitt arbetsliv efter 65 år stora möjligheter att själv styra sitt arbete och kunde därmed planera arbete och

återhämtning utifrån dagsformen. Detta angav en del som en förutsättning för att klara av att arbeta vid en högre ålder och betydelsefullt för att minska risken för ohälsa och arbetsskada.

Tidig ålderspension eller förlängt arbetsliv?

Hälsa

När vi frågade vad intervjupersonerna generellt trodde var anledningen till att en del slutade yrkesarbete vid en tidig ålder angav flera hälsan. En intervjuperson sa: *”Det som är mest avgörande är om man inte orkar eller om man drar på sig någon krämpa”*. Hälsan och olika hälsoproblem relaterades av intervjupersonerna till vilka arbetsuppgifter man hade och för om man klarade av att delta i yrkeslivet.

Även om hälsa sågs som en väldigt betydelsefull anledning till att sluta sitt arbetsliv och gå i tidig ålderspension så var det dem som angav att hälsan var anledningen till att de arbetade efter 65 år då detta hjälpte dem att hålla sig i gång och inte drabbas av ohälsa. En del av dem med störst hälsoproblem i intervjuundersökningen arbetade efter 65 års ålder. En intervjuperson som arbetade efter 70 år men som inte var lantbrukare och som hade varit väldigt svårt sjuk då han var 65 år sa: *”Jag är aktiv och håller huvudet i trim. Jag överlevde tack vare jobbet”*.

Arbetets kärna och brist på erkännande av ett gott arbete

Vid en första anblick så tycktes det finnas en viss skillnad mellan dem som var lantbrukare och slutat arbeta före 65 år och dem som i huvudsak hade haft andra arbeten. Detta genom att medarbetare ofta sågs som utbytbara enheter i en arbetsorganisation, medan lantbruket ofta sågs mer som en livsstil än som ett lönearbete. Dock tycktes grundproblemet som låg bakom beslutet till ett tidigt utträde ur arbetslivet vara gemensamt genom de regler som tillkommit och nu i allt större grad styr lantbruksnäringen och inkorporerar det som en kugge i ett livsmedelsmaskineri enligt intervjupersonerna. Lantbrukare angav att dåliga tider för bönder med exempelvis låga grispriser, nya regler för djurhållning och ökande belastning av obligatoriskt pappersarbete hade bidragit till att de bestämt sig för att sluta då de inte längre själv kunde styra sitt arbete och påverka sin omsättning på samma sätt som tidigare. De lantbrukare som inte hade någon yngre generation som skulle ta över gården såg det inte heller som meningsfullt att sätta sig in i den nya byråkratin eller göra de omställningar som behövdes. Dock ansåg dessa lantbrukare att de hade större möjlighet att styra över sin inriktning i arbetet och sin tid på ett bättre sätt än om de haft ett lönearbete.

De som befann sig i andra arbete angav situationer med nya tider där chefer och arbetsledning hade tillkommit och inte längre kände medarbetarna eller såg medarbetarna och visste vad och hur de utförde arbetet. Beslut om det egna arbetet togs långt över det egna huvudet. De äldre som varit länge på arbetsplatsen sågs inte som viktiga och deras erfarenhet från ett långt arbetsliv var inte något som behövdes längre. En av dem som hade slutat yrkeslivet före 65 år och känt sig osynliggjord trots stor erfarenhet och kunskap som företaget nu saknade beskrev att de äldre medarbetarna inte uppskattats och sa: *”En del chefer ville pensionera dem som var över 55 år för att dessa var för gamla”*.

De beskrivningar som tycks vara gemensamma hos dem som lämnat arbetslivet tidigt, både bland lantbrukarna och bland andra yrkesgrupper, var att arbetets innehåll och kvaliteten i det utförda arbetet inte längre uppmärksammas och uppskattas på samma sätt som tidigare utan kvantitet och stordrift och snabbhet hade blivit det viktigaste. Detta medförde en frustration och gjorde att arbetet upplevdes tråkigt och ointressant både för medarbetarna och för lantbrukarna. Dessa intervjupersoner ville därför inte längre vara med i ett arbetsliv som de inte kunde styra och inte såg som meningsfullt längre. De tycktes därför anse att pensionen varit en ekonomisk möjlighet att slippa ifrån en situation som de inte trivdes med.

Arbetet som en meningsskapande sysselsättning eller "födkrok"

En del av dem som arbetade efter 65 år menade att det var viktigt med vilken inställning man hade till ett arbete om man gick i tidig eller sen ålderspension. En lantbrukare som slutat arbeta tidigt frågade sig varför man skulle arbeta efter 61 år när det fanns möjlighet att lyfta pensionen och ägna sig åt det man ville. De som uttryckte detta beskrev arbetet som enbart en möjlighet att tjäna sitt levebröd och betydelsefullt för att få lön. En av de intervjuade beskrev att det var viktigt att trivas på arbetet och sa: *"Att ha ett jobb dit man bara går för pengarna skull det är helt fruktansvärt"*. En lantbrukare som slutat arbeta vid 63 års ålder sa: *"Vi var liksom bundna hela tiden./.../ Vi hade bestämt ett par år innan att vi måste hålla på till dess för ekonomin men sedan slutar vi"*. Någon som slutat sitt arbetsliv före 65 år beskrev att han gärna hade slutat än tidigare om ekonomin hade tillåtit det. Han var nu pensionär men arbetade mer än heltid med ideellt arbete och trivdes bättre och kände sig mer uppskattad med det än han gjort på sin tidigare arbetsplats.

Alla de som valde att arbeta när de passerat 65 år beskrev att arbetet var en meningsskapande sysselsättning där man fick möjlighet att lösa reella problem vilket gav tillfredsställelse och stimulans. Det gick att skönja i intervjuerna att lantbruksföretagare hade större möjlighet än andra yrkesgrupper att avvecklade mindre intressanta uppgifter efter ordinarie pensionsålder för att i stället fortsätta inom en nisch i verksamheten som de upplevde som särskilt stimulerande och meningsskapande. En fritidssysselsättning eller hobby beskrevs av flera som fortsatt arbeta efter 65 år som något trevligt och avkopplande, men då den problemlösning och de drivkrafter som detta innehöll var konstruerade och "konstgjorda" kunde det inte ersätta arbetet som meningsskapande sysselsättning. En av de intervjuade som arbetade efter 70 år sa: *"Min grundinställning är att det måste finnas något meningsfullt att göra. Jag kan inte tänka mig att gå ut och spela golf som enda sysselsättning, det kan jag bara inte"*. Dessa intervjupersoner ansåg att inkomsten de tjänade på sitt arbete var bonus och inte lika viktigt som tidigare även om det var en betydelsefull kvittens på utfört arbete. De beskrev att det var tryggt och lugnt att ha pensionen som en grundtrygghet när de nu hade förmånen att kunna välja att bedriva det arbete de trivdes med, men samtidigt kunde lämna arbetslivet precis när de behagade. Denna makt "att kunna välja" tycktes medföra att de valde arbetslivet för att kunna befinna sig i denna självstyrande och oberoende position med god ekonomi ännu en tid.

Socialsamvaro och generationsskifte

Då vi frågade vad intervjupersonerna som slutat före 65 år generellt trodde var anledningen till att en del yrkesarbete även efter 65 år angav flera att detta troligen till viss del berodde på att dessa personer inte hade något socialt liv eller umgänge utanför arbetet. En lantbrukare som själv slutat tidigt sa: *"De som fortsätter på sitt arbete de har arbetet som hobby och de har inget annat som intresserar dem. Så måste det vara ju"*. Flertalet av dem som arbetade efter 65 år angav dock att de såg arbetet så meningsskapande och givande att det var något som de ville fortsätta med, men dock hade många även hobbies, tog hand om barnbarn och var aktiva i föreningsliv.

Flera av dem som arbetade efter 65 år angav att de såg den sociala samvaron och delaktigheten i arbetslivet som stimulerande och något de inte ville vara utan. De som lämnat arbetslivet tidigt hade istället byggt upp rutiner och aktiviteter där de kände sig delaktiga och fick socialtutbyte genom andra kanaler samt fortsatt att umgås med bekanta från den yrkesverksamma tiden.

Det tycktes vara betydelsefullt vilka attityder de intervjuade upplevde från omgivningen för deras inställning till pension kontra ett förlängt arbetsliv. Flera som arbetade efter 65 år ansåg att detta var attityden i deras närmaste bekantskapskrets och det var rätt att vara delaktig i yrkeslivet så länge man klarade av det, hade något att ge samt var motiverad att arbeta. Någon av de intervjuade beskrev att eftersom man som egen företagare inte hade någon bestämd gräns då man skulle gå i pension så var det svårt att sluta om man trivs med arbetet, såg det

som meningsfull sysselsättning och hade en relativt bra hälsa. Många som slutat arbeta före 65 år beskrev att man hade rätt att ta det lugnt när man gjort sitt i arbetslivet och att denna attityd var den allmänna i deras bekantskapskrets. En lantbrukare som slutat arbetslivet tidigt sa att han liksom flera i sin bekantskapskrets hade tröttnat och valt att gå i tidig pension för att det var skönt att koppla av och att de tyckte hade gjort sitt i arbetslivet. Det som också tycktes styra var när hustrun/sambon gick i pension. Någon som var gift med en tre år äldre kvinna hade valt att gå i pension när hon fyllt 65 år, medan en man som var gift med en åtta år yngre fru arbetade kvar bland annat eftersom som han: *"inte ville gå hemma och passa på henne"*. Ytterligare någon annan som blivit änkemän hade valt att fortsätta arbeta då ensamheten annars blivit för stor.

Det som tycktes vara en mycket betydande faktor för när lantbrukarna gick i pension var generationsskiftet. Flera av de lantbrukare som inte hade några barn som skulle ta över gården hade valt att inte satsa på omställning till annan produktion, ombyggnad, etc. utan istället valt att dra ner på verksamheten och *"stänga dörren till lagården"*. En person som inte ville vara med i intervjun men som vi talade med via telefon angav att han arbetade efter 70 år eftersom det inte var någon som ville ta över efter honom och han hade svårt att släppa sitt livsverk. De som hade barn som ville ta över gården passade in sin egen pension utifrån hur det lämpade sig för barnen att ta över. Några hade valt att lämna över gården före 65 år och då själv sluta som yrkesverksam eller själv satsat på någon sidoverksamhet från gården. Andra valde att utöka, köpa upp mark/omkringliggande gårdar och arbetade mer än någonsin för att ge barnen en knuff framåt i övertagandet. Den sociala samvaron med barnen i arbetet på gården och den glädje som det gav när barnen ville ta över det egna livsverket var betydande. Dock tycktes alla oberoende av om de slutat sitt arbetsliv tidigt eller arbetade efter 65 år försöka hjälpa sina barn och barnbarn så mycket de kunde. Barn och barnbarn beskrevs också av de intervjuade som det viktigaste i livet, tillsammans med god hälsa och meningsfull sysselsättning.

Diskussion

Detta projekt har innehållit två delstudier en enkätstudie och en intervjustudie där det går att konstatera att en minskning av olyckor bland äldre lantbrukare och möjlighet att fortsätta arbeta även efter 65 år är möjlig genom information och förändring av arbetsprocesser.

Utifrån delstudie 1, enkätstudien, framgick det att de skadade som fortfarande var kvar i arbetslivet var jämt fördelade över åldersgrupperna. Den äldre åldersgruppen skadades oftare genom vid sparkar och slag från djur samt vid maskin- och fordonsolyckor samt drabbades oftare av skelettskador i främst fot, vrist eller tår. De som var 60 år och äldre tycktes drabbas hårdare av skadorna och läka långsammare än för yngre då de i högre utsträckning var borta från arbetet under en längre period efter olyckan. De äldre bör därför se över arbetssituationen och anpassa arbetet utifrån sin ålders funktionella förmåga så att de inte behöver sluta sitt arbetsliv på grund av en olycka. Utifrån resultatet är det särskilt viktigt att se över så att äldre har funktionella skyddsskor och som underlättar rörelseförmågan.

Utifrån delstudie 2, intervjustudien, gick det att skönja att de intervjuade äldre lantbrukarna inte såg det som särskilt farligt att arbeta på en av Sveriges farligaste arbetsplats. Dock konstaterade de att arbetslivet och slarv med skyddsutrustning hade medfört olika fysiska åkommor, vilka troligen också påskyndade det funktionella åldrandet hos dem som skadades återkommande. Vad var det då som gjort att en del kunde fortsätta arbeta till en hög ålder på en av Sveriges farligaste arbetsplats. De flesta äldre lantbrukare som fortsatte arbeta efter 65 år menade att de lärt sin läxa och var mer noga med skyddsutrustning nu än tidigare. Detta då de själv kände att det tog längre tid att återhämta sig efter en skada och lättare blev skadade. Dessa äldre hade inrättat sitt arbetsliv så att de slapp utföra slitsamma och fysiskt krävande arbetsuppgifter samt undvek uppgifter som utsatte dem för risk. De menade dock att teknikutvecklingen hjälpt till att minska risken för skador på lantbruket och i skogen. De tog också

pauser i arbetet när de behövde för att minska risken för olyckor då de blev lättare uttröttade och behövde mer tid för återhämtning. Det som främst angavs som orsak till att en del lantbrukare arbetade efter 65 år var att deras hälsa tillät detta, att de såg sitt arbete som meningsfullt och därmed kände sig stimulerade och uppskattade samt generationsskiftet. Förutom generationsskiftet var dessa faktorer likartade även för andra yrkesgrupper. Dock tycktes de äldre lantbrukarna ha ett bättre utgångsläge till ett förlängt arbetsliv. Detta då lantbrukarna trots ny och utökad byråkrat kring lantbruket i större omfattning kunde styra över sig själv och sin verksamhetsinriktning vilket ökade deras möjlighet att kunna och vilja arbeta vidare efter 65 år. Det är utifrån detta viktigt att med hänsyn till det funktionella åldrandet genomföra förändring av arbetsprocesser, se till att lägga in pauser i arbetet och återhämtningstid mellan arbetspassen samt vara noga med att använda funktionell skyddsutrustning och arbetskläder om man som lantbrukare vill och ska klara av att arbeta till 65 år eller längre.

Publikationer och resultatförmedling till näringen

Den första delstudien har publicerats i en vetenskaplig tidskrift:

Nilsson K. Pinzke S. Lundqvist P. (2010) Occupational Injuries to Senior Farmers in Sweden: *Journal of Agricultural Safety and Health* 16(1): 19-29

Resultaten har även presenterats vid:

- Temadag för företagssköterskor Peleastras Lunds universitet (mars 2011).
- Ergonomisällskapet Sveriges (ESS) seminariedag. (oktober 2010)
- Older workers in a sustainable society - great needs and great potentials Oslo, Norge. (Juni 2010)
- 17th World Congress on Ergonomics, Beijing Kina (augusti 2009)
- The 55th Nordic Work Environment Meeting (Nordiska arbetsmiljömötet), NAM Lund, (oktober 2011).

Resultaten har även använts vid undervisning av studenter på Sveriges lantbruksuniversitet samt vid utbildningstillfällen av handledare för "Säkert bondförnuft".

Referenslista

- Jordbruksverket. (2007) *Motverka olycksfall i lantbruket*. Rapport 2007:8. Jönköping. http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra07_8.pdf
- Hernandez-Peck M.C. (2008) *Older Farmers: Factors Affecting Their Health and Safety*. Centre for Studies in Aging School of Social Work and Human Services, Eastern Washington University. Available at < <http://www.cdc.gov/nasd/docs/d001701-d001800/d001760/d001760.pdf> Accessed> 02 12 2008
- Kvale S. (2001) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund, Studentlitteratur.
- Mitchell L. Hawranik P. Strain L. (2002) *Age-related physiological Changes: Considerations for older Farmers' Performance of Agricultural Tasks*. Winnipeg, Centre of Aging, University of Manitoba, Canada.
- Myers J. R. L. A. Layne S. M. Marsh (2009) Injuries and fatalities to U.S. farmers and farm workers 55 years and older. *American J. Industrial Med.* 52(3): 185-194.
- Pinzke, S. (2003). Changes in Working Conditions and Health Among Dairy Farmers in Southern Sweden. A 14-year follow-up. *Ann Agric Environ Med* 10, 185-195
- Reed, DB, McKnight, RH, Browning, SB and Westneat, SC. (1998). *Farmers who never quit working: Self-reported health conditions in an aging workforce*. Second International ICOH Conference on Aging and Work Elsinore, Denmark September 14-16, 1998.
- SCB (2007) *Jordbruksföretag och företagare 2007*. Rapport JO 34 SM 0801 <http://www.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/Amnesomraden/Statistik%2C%20fakta/Foretag%20och%20foretagare/JO34/JO34SM081/JO34SM0801.pdf>
- Villosio C. et al (2008) *Working conditions of an ageing workforce*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Öberg P. (1997) *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Uppsala, Sociologiska institutionen.